

M A N A G E M E N T P L A N 2 0 0 5

världsarvet tanums hällristningar.

LÄNSSTYRELSEN I VÄSTRA GÖTALANDS LÄN, TANUMS KOMMUN, VÄSTRA GÖTALANDSREGIONEN
RIKSANTIKVARIEÄMBETET, BOHUSLÄNS MUSEUM

Ett förvaltnings- och utvecklingsprogram för VÄRLDSARVET TANUMS HÄLLRISTNINGAR

INNEHÅLL

1. INLEDNING	
2. KULTURARV UTAN GRÄNSER	
- Det svenska åtagandet _____	5
- Ett västsvenskt arv åt mänskligheten _____	5
3. TILLBAKATITT FÖR FRAMTIDA BRUK	
- Världsarvsåren i koncentrat _____	8
4. EN SAMLANDE GRUNDSYN	
- Ett levande och hållbart världsarv _____	10
- Vision och mål för världsarvsarbetet _____	10
5. SÅ SKA VISIONEN OCH MÅLEN NÅS	
Sex åtgärdsstrategier	
- En strategi för förvaltnings- och utvecklingssamarbete _____	12
- En strategi för kunskapsuppbyggnad och kunskapsspridning _____	14
- En strategi säkerställande och vård _____	17
- En strategi för kommunikation och regional utveckling _____	20
- En strategi för bildning och delaktighet _____	22
- En strategi för internationellt utbyte _____	23

Ett förvaltnings- och utvecklingsprogram för VÄRLDSARVET TANUMS HÄLLRISTNINGAR

INLEDNING

Detta förslag till förvaltnings- och utvecklingsprogram är resultatet av ett samarbete mellan Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Riksantikvarieämbetet, Bohusläns museum, Västra Götalandsregionen och Tanums kommun. Det uttrycker vår syn på världsarvet Tanums hällristningar, vad vi vill med framtiden och hur vi tillsammans kan föra ny kraft till arbetet med att förvalta, vårda och utveckla världsarvet på ett hållbart sätt.

Det är inte en utförlig skötselplan eller aktivitetsplan i vanlig mening. Greppen är översiktliga och vi har satt samman ett dokument som i första hand syftar till att staka ut färdriktningen för det fortsatta världsarvet och få till stånd en kraftsamling kring de strategiskt viktigaste framtidsfrågorna.

Världsarvets framtid är ett ansvar för många och detta dokument är vår formulering av detta gemensamma ansvar. Det finns ingen aktör som ensam äger frågan om världsarvets utveckling och för att hantera dagens problem och ta vara på morgondagens möjligheter behövs insatser på många områden med många parter involverade.

Våra slutsatser om var den goda framtiden för världsarvet finns har vi sammanfattat i programmets visions- och målavsnitt. Framtiden formas idag och i allt vi gör, så underlättas vårt sökande efter de frågor vi bör driva av en samlande vision och tydliga mål. Men våra förväntningar infrias inte automatiskt. För att nå våra mål krävs att vi styr valet av insatser och i dokumentet lyfter vi fram sex strategiska huvudområden där ytterligare initiativ och åtgärder krävs.

Två ting är särskilt viktiga när vi väljer framtidsinriktning. Det ena handlar om det hållbara samhällets krav och om att all förvaltning ska bygga på respekt för världsarvet Tanums speciella förutsättningar så att dessa bevaras och stärks. Det andra om att se världsarvet som del av en regional framtid och om att i

balanserade former nyttja detta som en tillgång i den lokala och regionala samhällsutvecklingen.

Att vårda sig om världsarvet Tanum handlar m.a.o. om att slå broar mellan bevarande och förnyelse. För att skapa en utveckling som kan tillgodose människors förväntningar både nu och i framtiden måste kärnan i vårt arbete ligga på de förvaltande och vårdande insatserna men också på att utveckla världsarvet på ett sätt som berikar både besökarna och regionen. Därför är det viktigt att alla med intressen i världsarvet känner till våra mål och åtgärdsstrategier och att vi med detta program som gemensam plattform arbetar för att de ska förverkligas.

Göteborg januari 2005

Jan-Gunnar Lindgren, Länsstyrelsen i Västra Götalands län
Hans Manneby, Bohusläns museum
Åke Lindén, Västra Götalandsregionen
Ulf Björkman, Tanums kommun
Ulf Bertilsson, Riksantikvarieämbetet

Anders Hillgren, CULTIVATOR

2. KULTURARV UTAN GRÄNSER

Unesco – Förenta Nationernas organisation för utbildning, vetenskap och kultur – grundades 1945 i en värld som höll på att resa sig ur ruinerna efter andra världskrigets hemsökelse. Organisationen har bl.a. till uppgift att främja samarbete och utbyte mellan nationerna, bidra till fred och fostran i mänskliga rättigheter och att främja etnisk och kulturell mångfald. Här ingår att öka förståelsen och därmed respekten för olika länders och folks kulturella identitet och kulturarv.

Militära konflikter, etnicitet och en okontrollerad politisk och ekonomisk utveckling hotar det gemensamma natur- och kulturarvet. För att skydda de mest värdefulla delarna av den globala natur- och kulturskatten mot förstörelse och förfall antog Unesco 1972 den s.k. världsarvskonventionen. Den grundas på att vissa natur- och kulturmiljöer utgör oersättliga delar av vår gemensamma civilisation och att det är en uppgift för hela mänskligheten att bevara och skydda dessa år kommande generationer.

Skyddet av de unika natur- och kulturmiljöerna skapas genom att de förs upp på Unesco:s World Heritage List – den s.k. världsarvslistan. Den omfattar idag 788 objekt i över 130 länder. 611 av dessa är kulturarv, 154 naturarv och 23 är miljöer som inkluderar både natur- och kulturvärden. Två tredjedelar av världsarven finns i Europa varav 28 är belägna i Norden. I Sverige finns 13 världsarv.

På världsarvslistan finns inte bara de sedan länge uppmärksammade och välrenommerade delarna av kulturarvet: katedralerna, slotten och de unika monumenten. Där finns också platser som minner om mänsklighetens mörka sidor och som vittnar både om miljöförstöring och historiens illgärningar: järnverket Völklingen i Tyskland, slavlägret Gorée i Senegal, fängelseön Robben Island i Sydafrika och förintelslägren Auschwitz – Birkenau i Polen.

Det svenska åtagandet

Sverige undertecknade världsarvskonventionen 1985 och har tillsammans med 178 andra

nationer förbundit sig att följa dess bestämmelser och rekommendationer. I samklang med artikel 5 i fördraget har vi som nation åtagit oss att:

- ge kulturarvet en plats i samhällslivet och genom särskilda planeringsinsatser och program garantera skyddet av detta arv
- att skapa en kompetent förvaltningsorganisation för skydd, bevarande och levandegörande av kulturarvet och att förse denna med nödvändiga resurser
- utveckla arbetsmetoder och forskning som gör det möjligt att motverka hoten mot kulturarvet
- initiera och genomföra de rättsliga, vetenskapliga, tekniska, organisatoriska och ekonomiska åtgärder som behövs för att skydda, bevara och presentera detta kulturarv; samt att
- stödja utvecklingen av nationella eller regionala centra för utbildning och forskning inom områdena skydd, bevarande och förmedling av kulturarvet

Som en av världsarvskonventionens signaturstater ska Sverige enligt fördraget dessutom:

- med alla lämpliga medel och i synnerhet genom utbildnings- och informationsprogram sträva efter att stärka människors uppskattning av och respekt för världsarvet och att hålla allmänheten underrättad om hoten mot dessa arv
- att regelbundet följa upp och rapportera till UNESCO om de åtgärder som vidtagits för att bevara, vårda, informera om och introducera världsarven i utbildningssystemet. Rapporteringen ska ske vart sjätte år, för Sverige för första gången 2005-2006 och gälla objekt inskrivna på världsarvslistan före 1998. Riksantikvarieämbetet ansvarar i samarbete med länsstyrelsen och utländsk expertis för världsarvet Tanums uppföljning och återskott.

Ett västsvenskt arv åt mänskligheten

Hällbilder – huggna, ristade eller målade – finns spridda över hela världen och i de flesta länder. De förekommer på uppskattningsvis mer än 100.000 platser och omfattar över 40 miljoner enskilda bilder och figurer. De äldsta är nästan 40.000 år gamla och gemensamt för

dem alla är att de speglar en tankevärld vars äldsta symboler, figurer och rituella koder är lika gamla som de första människorna av vår egen art.

Skandinavien tidigaste hällbilder hör till kategorin fångstristningar och de äldsta kan vara inemot 9 000 år gamla. De förekommer längs kuster och vattendrag i mellan- och nordskandinavien och hör hemma i den äldre- och yngre stenålderns jakt- och fångstkultur. Hit hör de artistiskt drivna ristningsfälten i nordnorska Alta liksom de vid Nämforsen i Ångermanland och Ånnsjön i Jämtland.

Den andra huvudkategorin nordiska hällbilder är de s.k. jordbruksristningarna av sydskanandinavisk art. Denna grupp ristningar framställdes framför allt under bronsåldern 1 800 – 500 f. Kr, en epok som kännetecknas av ett allt fastare mönster av bosättning och odling vilket också avspeglas i hällbildernas motiv och landskapssammanhang. De förekommer i området från mellersta Norge till Sydsverige på mer än 15 000 platser, men ristningar med paralleller i den skandiska motivvärlden finns även på många håll i syd- och mellaneuropa.

Norra Europas och en av världens rikaste hällristningsregioner är gränslandet Bohuslän - Östfold. Inom detta avgränsade område finns mer än 75 000 figurer ristade och inhuggna i granitens hållar. Enbart i Bohuslän finns över 50 000 ristningar fördelade på ca. 2 500 platser och märkligast av dem alla är Tanumsområdet med sina 450 hällristningsmiljöer, däribland de kända bildfälten vid Vitlycke, Litsleby, Aspeberget och Fossum.

Bohuslän är också den region där figurvariationen är störst: vanligast är skålgropen som utgör mer än hälften av de ristade figurerna tätt följd av de mer än 10 000 skeppsbilderna. Till Bohuslän och världsarvet Tanums karaktäristningar hör också bilder med krigare, odalmän och dansare samkomponerade i olika scener. Motiv med spiraler, ringar, hästar, vagnar, hjul och vapen speglar ett kulturellt, ekonomiskt och religiöst utbyte med Medelhavsområdet och att vi under bronsåldern kan räkna med närvaron av en vapenbärande samhällselit.

Tanums hällristningar skrevs in på världsarvslistan 1994. Den stort anlagda kulturmiljön

antogs framför allt för de unika hällristningarna vars artistiska kvalitet och rika motivvärld speglar många skilda aspekter på livet i Europa under bronsåldern. I beslutet framhålls också det viktiga växelspelet mellan hällristningarna och deras omgivande miljö, de arkeologiska fynden, bebyggelsen och det sentida landskapets särdrag som sammantaget gör Tanumsområdet till ett enastående exempel på kontinuitet över åtta årtusenden av mänsklig historia.

Detta är utgångspunkten och det vi i det fortsatta arbetet i första hand ska inrikta oss på är att slå vakt om det som är själva kärnan i Unesco:s beslut – hällristningarna och det kulturlandskap dessa avtecknar sig mot. Arbetet med att värna världsarvet som en levande kulturmiljö måste därför också ta sikte på att värna kontinuiteten i markanvändningen och bebyggelseutvecklingen.

Att vårda sig om världsarvet Tanum handlar emellertid inte bara om att konservera och bevara. Vi måste också ägna kraft åt att nå ut med kunskap om de värden världsarvsbeslutet grundas på och inom ramen för dessa uppgifter vidareutveckla världsarvet både som besöksmål och lärmiljö. Världsarvets "realkapital" – hällristningarna och den omgivande kulturmiljön – klarar sig inte ensamt som attraktion och kunskapskälla, utan måste vävas samman med berättelser och program som fördjupar och ger liv åt den historiska upplevelsen.

De som framställde hällristningarna och därmed efterlämnade kulturarvet var – som de flesta av oss – förmodligen människor med ett alldagligt men också översinnligt liv. Det är deras historia och livsbetingelser vi behöver veta mer om för att förstå den kulturmiljö som vi i dagens kommunikationsbrus mestadels bara upplever som ett staffage kring våra egna liv och de ständigt upptrissade tids-händelserna. Deras verk är vårt arv och i vårt arbete för Tanums hällristningar ingår att visa respekt och en attityd av besinning inför mötet med historien och den idévärld som bars upp av dem som gick före oss.

Om vi tar till oss detta ökar också vår förståelse för världsarvets stora betydelse som källa till kunskap och perspektiv på samtiden och att det är i korsbefruktningen mellan de ma-

teriella och immateriella kulturvärdena vi ska söka efter det som kan göra världsarvet Tanum än mer aktuellt och till en angelägenhet för många.

Faktaruta i slutdokumentet:

På världsarvslistan finns, utöver Tanum, tio områden som knyter an till temat hållbilder och förhistorisk konst; Tassili n'Ajjer i Algeriet, Kakadu National Park i Australien, Sierra da Capivara i Brasilien, Vésèrdalens grottmålningar i Frankrike, Valcamonica i Italien, Tadrart Acacus i Libyen, Sierra de San Francisco i Mexico, norska Alta samt spanska Altamiragrotterna. Det senaste bidraget till världsarvslistan på temat hållkonst är Tamgaly i Kazakhstan som antogs av världsarvskommittén 2004.

3. TILLBAKATITT FÖR FRAMTIDA BRUK

Som startpunkt för vårt programarbete har vi tittat tillbaka på vad som i stora drag har hänt och gjorts sedan Tanums hällristningar skrevs in på världsarvslistan. Ett decennium rymmer både stora och små händelser och för att lyfta fram de frågor som är särskilt viktiga för världsarvets fortsatta utveckling är uppsummeringar och gemensamma bilder av förutsättningar och behov av stor betydelse.

En slutsats från denna uppföljningsfas är att mycket hinner hända på bara tio år och även om utvecklingen i stort gått åt rätt håll så saknas inte utmaningar. En annan att det inte finns några standardmodeller eller enfrågelösningar för hur en hållbar utveckling av världsarvet ska nås.

Världsarvsarbetet griper in i många samhällssektorer och det går inte att definiera världsarvet Tanum som ett snävt avgränsat kultur- och/eller turistprojekt. Händelseutvecklingen är hela tiden en del av ett större sammanhang och svar på frågan om var den goda framtiden för världsarvet Tanums hällristningar finns, ligger bland annat i att reflektera över om det vi hittills gjort påverkat världsarvet i önskad riktning och med dessa betraktelser som grund peka ut de insatser som behövs för att tillgodose världsarvets behov och möjligheter.

Världsarvsåren i sammanfattning

Åren kring millennieskiftet har i Tanum varit händelserika år. För kommunen, regionen och staten har världsarvsutmärkelsen inneburit nya åtaganden men också nya möjligheter och vad som hittills utträttats visar att vi tillsammans kan leva upp till våra åtaganden och samtidigt ta oss an framtidens utmaningar.

Man kan peka på tillkomsten av Vitlycke museum och dess potential för att öka kunskapen om bronsålder och hällkonst, på de forsknings- och utvecklingsinsatser som gjorts för att uppmärksamma och bromsa nedbrytningen av bergkonsten eller på samarbetet med skolorna och introduktionen av världsarvsundervisningen i utbildningssystemet. Insatserna för att förbättra skötseln och därmed

tillgängligheten till hällristningarna har tagit ett steg framåt. Världsarvet lockar årligen långt över 100.000 besökare och har på bara några år utvecklats till en viktig stödjepunkt för regionens turistnäring.

Samtidigt har arbetet för kulturmiljön ändrat karaktär och utvecklats sedan världsarvsbeslutet. Intresset för historia är idag större än någonsin och från en plats i marginalen håller kulturarvet på att ta sig in mot centrum av samhällsutvecklingen. Kulturmiljövården har fått ökade resurser och en allt tydligare roll i samhällsplaneringen, det internationella samarbetet och i frågor som rör utvecklingen av ett hållbart mångkulturellt och demokratiskt samhälle. Det får till följd att våra förvaltnings- och bevarandeinsatser måste förenas med ett ökat fokus på kulturarvets betydelse för bildning, delaktighet och utveckling.

Att utveckla världsarvet i hållbar riktning är en stor utmaning som ställer krav på nya kunskaper och vårt sätt att arbeta. Hållbar utveckling innebär att natur- och kulturmiljö ska samspela med miljömässig, social och ekonomisk utveckling vilket betyder att vi på lokal nivå måste tillägna oss kunskap om vad hållbarhetsbegreppet i praktiken betyder för arbetet med att värna och utveckla världsarvet. Hållbar utveckling inom världsarvet Tanum är sammanvävt med hållbar utveckling både här hemma och i vår omvärld och för att fullt ut kunna delta i processen och skapa den samordning som krävs, behöver det förvaltnings- och samarbetsråd som bildades i anslutning till världsarvsutmärkelsen få en omstart.

Kommunens översiktsplan är, rätt använt, ett viktigt verktyg för att åstadkomma en långsiktig god hushållning med världsarvets kulturmiljövården. Det innebär att höga förväntningar finns på kommunen när det gäller att i sin planering visa på hur världsarvet ska tryggas och utvecklas som en tillgång för framtiden.

Tanums hällristningar är Sveriges i särklass viktigaste bidrag till Europas förhistoriska kulturarv men hör samtidigt till en av de mest hotade delarna av den internationella kulturskatten. Nedbrytningen, som orsakas av en rad kemiska, biologiska och mekaniska faktorer, har ökat dramatiskt de senaste trettio åren. Därför måste luftförorenings- och försurnings-

frågorna ges en fortsatt central roll i världsarvsarbetet. Omställningarna inom jordbruket och den fortsatta nedläggningen av jordbruksföretag i regionen inger också oro och går på tvärs med målet att slå vakt om världsarvet som en levande kulturmiljö. Hur arbetet med världsarvets skötsel bedrivs är dessutom av central betydelse för Tanums och Västra Götalands turistiska attraktionskraft och utvecklingsmöjligheter.

Skötselfrågorna och att utveckla kvaliteten i vården av världsarvet är en oskiljaktig del av arbetet för hållbar utveckling. Att få till stånd en samlad och långsiktig lösning av hur hållrings- och landskapsvården ska bedrivas är nödvändigt. Här finns en stor potential att erbjuda människor i närområdet sysselsättning och samtidigt vidareutveckla världsarvet som en bas för utbildning och kompetensutveckling inom området hållbar kultur- och världsarvsturism som bör tillvaratas.

EUropa har på bara ett decennium kommit närmare. Sverige har på bara några år dessutom utvecklats till ett etniskt och kulturellt mångfaldigt samhälle vilket får konsekvenser för vårt sätt att arbeta med världsarvet bland de nya svenskarna. Detta, i kombination med att Västra Götalandsregionen nu övertagit ansvaret för bl.a. kultur- och utvecklingsfrågorna i länet, skapar nya förutsättningar för det regionala utvecklingsarbetet.

Kultur och kulturarv används idag i helt nya sammanhang och lyfts tillsammans med turismen i de program och strategier den regionala utvecklingspolitiken grundas på, fram som ett av de mest engagerande arbetsfälten för att stimulera tillväxten och utvecklingskraften i Västra Götaland.

Detta innebär att arbetet för världsarvet bör ges en tydligare utvecklingsprofil och att olika parter inom närings- och kulturlivet behöver arbeta mer integrerat. Här ingår att blåsa nytt liv i Tanums historiskt sett starka internationella profil och att vidareutveckla Vitlycke museums roll både som ämnesmuseum och som introduktör och vägvisare till världsarvets komplexa väv av kulturmiljöer.

4. EN SAMLANDE GRUND- SYN

Visioner och mål för världsarvs-
arbetet

VISIONEN

Världsarvet Tanums Hällristningar – en föregångsmiljö för hållbar utveckling som lockar, underhåller och utvecklar människor, kultur och natur.

Visionen vänder sig mot 2010 och är vår gemensamma inspirationspunkt för att bevara och utveckla världsarvet Tanums hällristningar på ett uthålligt sätt. Dess grundsats är att utvecklingen ska vara hållbar på sikt utifrån miljömässiga, sociala – inklusive kulturella – och ekonomiska aspekter. Den positiva framtidsbilden har bland annat uppnåtts genom att vi i det ombildade världsarvsrådet skapat ett för huvudaktörerna gemensamt forum för dialog, samordning och strategiska beslut i frågor som rör världsarvets förvaltning och utveckling. En viktig framgångsfaktor är världsarvets starka lokala förankring.

Vitlycke museum har stärkt sin roll som ämnesmuseum och portal till världsarvet och därigenom profilerat Tanums hällristningar som ett besöksmål på högsta internationella nivå. Det kompetenscentrum för dokumentation, vård, förmedling och hållbar kulturarvsturism som byggts upp inom museet gör världsarvet Tanum till en uppmärksammat och efterfrågad samarbetspart. EU:s regional- och jordbrukspolitik har tillämpats så att begreppet "ett levande världsarv" fått ett förstärkt reellt innehåll.

MÅLEN

För att realisera vår framtidsvision och nå resultat krävs att vi sovrar i våra ambitioner och prioriterar valet av insatser. Världsarvet Tanum är ett kulturarv under utveckling och när vi nu höjer våra ambitioner och tillsammans ska driva arbetet framåt behöver vi ett antal rikt-

ningsgivande mål för verksamheten. Klara mål ger stadga och legitimitet åt de insatser vi planerar och genomför och bidrar till att nå ut med information och därmed ökade insikter om vår kvalificerade verksamhet.

Målen är allmänt hållna och tecknar ramen för en bred och integrerad syn på de olika dimensionerna i begreppet hållbar utveckling. De knyter också an till aktuella kulturpolitiska mål liksom de strategier och program som den regionala utvecklingspolitiken och EU-samarbetet grundas på. Måluppfyllelsen förutsätter samverkan med många parter. Att stärka befintliga och bygga nya nätverk blir en viktig uppgift.

För att prioritera våra insatser i gemensam riktning har vi förenats i nedanstående övergripande mål:

- **Ett föredömligt hållbart och levande världsarv**

Världsarvet Tanum ska förvaltas, vårdas och utvecklas så att de värden som meriterar Tanums hällristningar till världsarvslistan bevaras och stärks. Verksamheter som syftar till att utveckla världsarvet som ett levande världsarv ska stödjas och utvecklas. Våra insatser ska genomsyras av långsiktighet, helhetssyn och delat ansvarstagande. Världsarvet Tanum ska 2010 vara ett nationellt och internationellt föredömligt hållbart kulturarv.

- **Ett forum för dialog och samverkan**

För att utveckla världsarvet på ett sätt som är hållbart på sikt ska det nuvarande förvaltningsrådet reorganiseras och få en nystart. Det vi ska få till stånd är en samarbets- och ledningsorganisation som samordnar och driver på arbetet i visionens och målens riktning. Vi ska samverka med dom utanför vår egen organisation som delar vår framtidsvision och inriktningen på våra mål.

- **Ett besöksmål med stark lyskraft**

Den västsvenska besöksnäringen expanderar och potentialen att utveckla världsarvet Tanum som besöksmål är stort. Med hållbarhet som ledstjärna ska vi arbeta för att göra världsarvets kulturvärden kända, förstärkta och tillgängliga. Tanums hällrist-

ningar är regionens enda världsarv och för att öka dess betydelse för den lokala och regionala besöksnäringens utveckling ska Vitlycke museums möjligheter att arbeta med världsarvet som besöksmål stärkas.

- **Ett nationellt ämnesmuseum och kompetenscentrum**

Vitlycke museum ska, inbegripet exponeringen av världsarvet, göras till ett nationellt ämnesmuseum. Dess huvuduppgift ska vara att bygga upp och förmedla kunskaper om bronsålder och hållkonst på ett sätt som stärker kulturarvets ställning i Sverige och som stödjer regionens besöksnäring.

Museet ska ha förmåga att bedriva forsknings- och utvecklingsarbete och inom ramen för ett nybildat kompetenscentrum vidareutveckla det nationella och internationella samarbetet i frågor som rör dokumentation, vård och förmedling. Samarbetet med universitet, högskolor och andra kunskapsorganisationer ska stärkas. I centrets uppgifter ska ingå ett samlat ansvar för planering och genomförande av forn- och landskapsvården inom världsarvet.

- **Bildning och delaktighet**

Världsarvet Tanum ska ligga i frontlinjen när det gäller den pedagogiska verksamheten. Samarbetet med skolan, folkbildningsorganisationerna och föreningslivet ska utvecklas. Tanumsborna och regioninnevånarnas intresse för världsarvet ska tas tillvara och stärkas.

- **Ett världsarv utan gränser**

Öppenhet mot omvärlden och en positiv syn på internationellt samarbete ska genomsyra arbetet inom världsarvet Tanum. För världsarvets och Västra Götalands bästa ska vi fortlöpande arbeta för att stärka världsarvets renommé som en internationellt känd och erkänd samarbetspart. Vi ska utnyttja vårt medlemskap i EU och de möjligheter till utvecklingsarbete som möjliggörs i olika fonder och program.

5. SÅ SKA VISIONEN OCH MÅLEN NÅS

Sex åtgärdsstrategier

För att realisera vår framtidsvision och våra mål behövs insatser på olika nivåer och genom skilda aktörer. Ändliga resurser ställer krav på avvägningar och val och inom målens ramar måste prioriteringar göras. Det handlar om att urskilja de insatsområden som i ett långsiktigt perspektiv bäst tillgodoser världsarvets behov och möjligheter.

Sätten att genomföra de olika insatserna är många och kommer att variera. Varje insats kräver sin lösning och för att nå konkreta resultat måste flera grundpremiser uppfyllas och tas tillvara. Kulturarvssektorn disponerar inte all den kunskap och de genomförandeinstrument som krävs och en förutsättning är att världsarvets parter kraftsamlar och driver utvecklingen tillsammans.

Utgångspunkten är att världsarvet Tanum ska kännetecknas av en ökad grad av hållbarhet. Ett hållbart samhälle är inte bara ett samhälle där vi hushållar med elektricitet och källsorterar sopor. Det hållbara samhället var från början en biologisk och miljöpolitisk fråga. Idag handlar hållbar utveckling om att förena och skapa jämvikt mellan ekonomisk tillväxt, social välfärd och god livsmiljö och om att nyttja de historiskt givna resurserna på ett uthålligt vis.

Omsatt till vår egen verklighet betyder detta att hållbar tillväxt och en långsiktigt god hushållning Tanums kulturvärden måste ses som sinsemellan beroende och stärkande delar och en drivkraft inte bara för bevarande och vård utan också för att utveckla och förnya i ett historiskt sammanhang. Därför ska de ekonomiska, miljömässiga, sociala och kulturella dimensionerna i begreppet hållbar utveckling vävas samman och göras till ett gemensamt riktmärke för det fortsatta världsarvsarbetet.

Praktiskt betyder det att vi ska hävda existensen av världsarvets natur- och kulturmiljövården men också att i balanserade former utveckla sambanden mellan kulturarv, regional utveckling och tillväxt. Detta förutsätter ett samlat synsätt där insatser inom olika samhällsområden och förvaltningar samverkar.

Viktiga utgångspunkter och redskap för detta arbete är bland annat den nationella strategin för hållbar utveckling, de nationella och regionala miljö kvalitetsmålen liksom den regionala utvecklingsstrategin och tillväxtprogrammen för Västra Götaland och Fyrbodalen.

Detta betyder att våra insatsområden får en relativt bred profil. Ingen aktör med intressen i världsarvets förvaltning och utveckling kan göra några detaljerade ekonomiska utfästelser på sikt, men viktigt för tillförsikten i arbetet är att den långsiktiga inriktningen och de strategiskt viktigaste insatsområdena kan lagras fast. Däremot pekar vi ut de olika huvudaktörernas roller och ansvar i genomförandet.

För att realisera vår framtidsvision och nå våra mål föreslår vi sex åtgärdsstrategier:

- En strategi för förvaltnings- och utvecklingssamarbete
- En strategi för kunskapsuppbyggnad och kompetensutveckling
- En strategi för bevarande och vård
- En strategi för kommunikation och regional utveckling
- En strategi för bildning och delaktighet
- En strategi för internationellt utbyte

5.1. En strategi för förvaltnings- och utvecklingssamarbete

– som inriktar sig på att för västsvenskarna, tanumsborna och oss själva beskriva hur vi ska bedriva arbetet med att förvalta, vårda och utveckla världsarvet på ett uthålligt vis. Världsarvsarbetet involverar många aktörer och behovet av att synliggöra och samtidigt samordna parternas roller och ansvar är stort.

Våra utgångspunkter

Hållbar utveckling inom världsarvet Tanum kan bara åstadkommas genom samverkan och delat ansvarstagande. Hur arbetet med att förvalta världsarvet organiseras, bedrivs och fungerar har avgörande betydelse för att diskutera och ta ställning till vad som är viktigt för utvecklingen och för samspelet mellan kulturmiljövården och övriga involverade parter.

Ramen för samarbetet kring världsarvet Tanum är det förvaltningsråd som bildades 1994. Viktiga uppgifter för förvaltningsrådet har bl.a. varit genomförandet av en första förvaltningsplan för det då nyutnämnda världsarvet. En annan att realisera det uppmärksammade museet i Vitlycke som invigdes 1998. Vad som hittills uträttats visar att det går att nå resultat och att vi har goda möjligheter att klara av våra gemensamma åtaganden.

Förvaltningsrådet är samtidigt en organisation där samarbetet i alla delar inte funnit sin form och där osäkerheter kring samarbetets utformning finns måste ansträngningar göras för att övervinna svårigheterna. Det finns en kvardröjande osäkerhet om vad världsarvsarbetet är och innebär och utan en samstämmighet på djupet kring syftet med arbetet, och skälen till att vi ens driver det, blir frågan om mål och medel haltande.

Behov av förbättringar i hittillsvarande samarbete är bl.a. att reda ut oklara/delade ansvarsförhållanden och att få till stånd fler gemensamma och långsiktiga satsningar. Det innebär ett arbete med omprövning och prioriteringar och att vi vidareutvecklar förvaltningsrådet till ett kraftfullt forum för dialog och strategiska beslut i frågor som rör världsarvets bevarande, vård och utveckling.

Förvaltningsrådet ensamt kan inte skapa det världsarv som eftersträvas. Det är å andra sidan inte realistiskt att tro att målen för världsarvsarbetet kan uppnås utan ett samverkans- och ledningsorgan som anger och tar ansvar för färdriktningen i arbetet.

Våra slutsatser

För att världsarvet Tanums huvudintressenter ska kunna lösa sina uppgifter och agera långsiktigt behövs en lednings- och samarbetsorganisation för planering och samordning av olika insatser. Det arbetet ska grundas på och bygga vidare på grunddragen i nuvarande samarbetsorganisation och bedrivs inom ramen för ett nybildat världsarvsråd.

Rådets uppgift ska vara att få till stånd en omstart i världsarvsarbetet och att samordna förvaltningsövergripande insatser. Det vi ska uppnå med det ombildade världsarvsrådet är:

- en stärkt intressegemenskap mellan den lokala, regionala och nationella nivån och ett ökat stöd från det politiska systemet
- en levande dialog mellan olika samhällsintressen och en bättre samordning av insatser och resurser
- en ledning som stöder och driver på världsarvsarbetet i visionens och målens riktning
- en bred uppslutning kring centrala grundfrågor och ett ökat fokus på de långsiktigt viktigaste insatserna.

Arbetet för världsarvet bygger på premisen om ett brett och delat ansvarstagande för kulturmiljön. Att staten med sitt övergripande ansvar för kulturmiljövården också har ett grundläggande ansvar för att världsarvet utvecklas i hållbar riktning är naturligt. Men för att uppnå resultat är det också nödvändigt att fler lokala och regionala aktörer axlar sitt ansvar och utifrån sina respektive roller och förutsättningar spelar en aktiv roll i arbetet.

Världsarvsrådets huvudaktörer är i starkt koncentrat:

- Vitlycke Museum som, på uppdrag Västra Götalandsregionen, aktivt medverkar i arbetet med att dokumentera, bygga upp och förmedla kunskap om bronsålder och hällkonst. Museet spelar en viktig roll som förbindelselänk till världsarvet och att detta tas tillvara som en tillgång inom bl.a. besöksnäringen, utbildningssystemet och det internationella samarbetet. Läs mer på www.vitlycke.vgregion.se
- Riksantikvarieämbetet som på nationell myndighetsnivå har regeringens uppdrag att hantera frågor i anslutning till världsarvskonventionen och att samordna arbetet med de svenska världsarvens dokumentation, bevarande, vård och utveckling. Läs mer på www.raa.se
- Länsstyrelsen i Västra Götaland som åt staten har det dagliga regionala tillsyns- och samordningsansvaret för kulturmiljön – inklusive världsarvet Tanum – och att denna ges en framskjuten roll i planerings- och utvecklingsfrågor. Läs mer på www.o.lst.se
- Tanums kommun som har det lokala huvudansvaret för att inom samhällsplaneringen, kulturområdet, turismen, skolan

och det internationella samarbetet ta tillvara och utveckla kulturarvet och miljön. Läs mer på www.tanum.se

- Västra Götalandsregionen som har det samlade regionala ansvaret för att driva och samordna det regionala utvecklingsarbetet, inkluderande bl.a. kultur-, närings- och turismfrågorna, i länet. Läs mer på www.vgregion.se

Världsarvsrådets organisation och uppgifter

Världsarvsrådet är huvudintressenternas gemensamma plattform för fortsatt offensivt utvecklingssamarbete. Rådet, som saknar formell organisationsstatus och stadgar, består av en styrgrupp/styrelse och en operativ ledningsgrupp. Vad som förenar aktörerna är att de är kvalificerade kunskaps- och förvaltningsorganisationer där var och en har en specifik roll och därmed olika kompetens för att arbeta med världsarvet. Parterna kompletterar varandra och styrkan ligger i att vi i världsarvsrådet har en samarbetsmodell som å ena sidan är operativ och genomförandeinriktad men som samtidigt garanterar att det praktiska arbetet är väl förankrat i respektive organisation.

De ekonomiska och personella resurser som står till förfogande gör att arbetet måste ske successivt och i processinriktade former. Huvudprincipen är att genomförandet ska ske "i linjen" d.v.s. inom ramen för parternas ordinarie verksamhet och, när så behövs, genom särskilda samarbets- och resursinsatser. Det innebär att den aktör som bär det formella huvudansvaret för ett strategiskt programområde också har ett operativt ansvar för att initiera och driva arbetet inom området.

I spetsen för världsarvsrådet finns en styrgrupp/styrelse med representation från de deltagande organisationernas ledning. Dess roll är att skapa den samordning som krävs och att fatta de övergripande besluten om att; så här ska vi arbeta – detta ska vi genomföra.

Världsarvsrådets utförarorganisation är ledningsgruppen. I gruppen ingår företrädare för den organisation som bär huvudansvaret för arbetet inom respektive åtgärdsstrategi. Led-

ningsgruppens huvuduppgift är att organisera och ansvara för hur erforderliga insatser och projekt genomförs. Häri ingår att få igång de processer som ska leda till att våra mål och åtgärdsstrategier hand i hand.

De projekt vi initierar ska vara ändamålsenliga, präglas av långsiktighet och kvalitet samt leda till ökad samverkan. Därför är det viktigt att projektverksamheten hanteras på ledningsnivå som del av ett strategiskt långsiktigt utvecklingssamarbete. Avgörande för framgång är parternas vilja att vara med och ta ansvar för genomförandet.

Aktörerna

Programområdet involverar världsarvsrådets samtliga aktörer med länsstyrelsen i Västra Götaland som beredande och samordningsansvarig part.

5.2. En strategi för kunskapsuppbyggnad och kompetensutveckling
– som tar sikte på att vidareutveckla våra kunskaper om världsarvet och att omsätta dessa så att de kommer världsarvet till del. Kvalitet och utveckling går hand i hand och viktigt för framtiden är att världsarvsarbetet kan grundas på bästa möjliga aktuella kunskap och kompetens.

Våra utgångspunkter

Goda kunskaper om hållkonsten och förmågan att använda dessa i handfast arbete är grundprinciper för att tillvarata och utveckla världsarvet på ett bärkraftigt vis. Utan gedigna kunskaper om världsarvets specifika värden, hur dessa ska tas om hand och brukas på ett balanserat sätt är utvecklingen inte hållbar på sikt.

Tanums hållristningar hör till våra tidigast uppmärksammade kulturmiljöer och har under mer än 300 år varit föremål för många forskargenerationers kartläggningar och tolkningsstrider. Den kunskapsbildning som förr var ett exklusivt forskningsfält för ett fåtal bärs idag upp av riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen,

Vitlycke, Underslös och Bohusläns museer som, för sig och tillsammans, under det senaste decenniet byggt upp ett betydande kunskapskapital både kring hållristningarna och om olika metoder för att bevara och sprida kunskap om dessa.

Här ingår riksantikvarieämbetets luftföroreningsprojekt som för första gången satte fingret på sambanden mellan försmurningen och den dåliga luftkvaliteten och hoten mot hållkonsten och det arkeologiska arvet. Hit hör också de brett upplagda samarbetsprojekten Västhall, Hållristningar i Gränsbygd och Rock-Care. Kunskaps- och kompetensutvecklingsprojektet RANE tar vid där dessa slutar och gemensamt för dem alla är att de placerat världsarvet Tanum i centrum för ett ökande internationellt samarbete och kunskapsutbyte.

Projektet har i princip följt tre huvudfåror. Den första har varit inriktad på att spegla kulturlandskapets långa vindlande utveckling från förhistorisk tid, över medeltid och in i vår egen tid: vad som har bevarats och vad som har förändrats. Den andra har gällt hållristningsarvet som sådant och haft som mål att stärka kunskapsbildningen inom områdena dokumentation, restaurering och vård. Den tredje om att tillvarata kulturarvet som en resurs i samhällsutvecklingen och om att öka vår förmåga att arbeta med världsarvet som kunskapskälla och besöksmål.

Till denna kunskapsfond hör också de inventeringar och program som med olika detaljeringsgrad arbetats fram i syfte att stärka kommunens och kulturmiljövårdens kunskapsunderlag inom samhällsplaneringen. Det gäller bl.a. riksantikvarieämbetets fornminnesinventeringar och de bebyggelseinventeringar som genomfördes på 1970-talet. Andra exempel är kommunens kulturmiljöprogram som antogs 1984 liksom 1995 års bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturmiljövården.

Detta ger oss en god grund att stå på. Kunskapsbildningen är samtidigt en ständigt pågående process och vår kunskap om världsarvet och hur detta ska värnas och utvecklas måste fortlöpande analyseras, revideras och byggas på. Det innebär att kunskapsfrågorna måste göras till en del av det löpande arbetet så att alla och envar har tillgång till bästa möj-

liga kunskap om villkoren för världsarvets bevarande, vård och utveckling.

Här ingår inte bara att arbeta med utveckling av ny kunskap. Som en logisk fortsättning på de kunskapsprojekt som genomförts måste vi också omsätta de erfarenheter och kunskaper vi redan har. Kunskap om hållristningar och vad de representerar saknar väsentliga poänger om vi inte översätter och använder oss av kunskaperna på ett strategiskt vis.

Ett nytt och utmanande kunskapsfält som kräver aktiva insatser är att reda ut vad begreppet hållbar utveckling i praktiken innebär för arbetet med Tanums hållristningar. Hållbar utveckling inom världsarvet Tanum är sammanvävt med hållbar utveckling inom övriga delar av kommunen och regionen men för att kunna delta i och ge näring åt processen krävs nytänkande och en helt ny sorts insikter.

Hit hör att reda ut och ge svar på frågan om världsarvets betydelse för hållbar tillväxt och utveckling i Tanum och Västra Götaland. Till insatserna för hållbar utveckling hör också att få till stånd ett mer aktivt förhållningssätt till hanteringen av världsarvet och riksintresset Tanum i samhällsplaneringen och miljömålsarbetet.

För kulturmiljövården handlar detta om att stödja kommunen med ett pedagogiskt och lättolkat kunskapsunderlag. Kulturmiljövården kan emellertid inte ensam ta ansvar för allt kunskapsunderlag. Kommunen har också ett uttalat ansvar för att planeringen kan grundas på goda och aktuella kunskaper.

I hållbarhetsarbetet ingår också att lyfta fram kulturarvets sociala och demokratiska funktioner. Det betyder att vi måste öka våra kunskaper om sambanden mellan social och kulturell välfärd och att vi utvecklar publik- och medborgarperspektivet i arbetet.

Våra slutsatser

De långsiktigt viktigaste för att stärka kunskapsbildningen och kompetensutvecklingen kan sammanfattas i fyra punkter:

- En gemensam satsning på att integrera insatserna för hållbar utveckling i världs-

arvsarbetet genomförs. Världsarvsrådets parter har stora möjligheter att på lokal nivå bidra till en bärkraftig samhällsutveckling, men för att kunna delta i och ge näring åt processen måste våra insikter om de bärande principerna för hållbar utveckling öka.

Detta kan bara ske genom att vi tar till oss nya kunskaper och startar en dialog kring vad hållbar utveckling i praktiken innebär för världsarvskapet. Den nationella hållbarhetsstrategin är allmänt hållen och vi måste själva reda ut hur de ekonomiska, sociala och miljömässiga dimensionerna i hållbarhetsbegreppet ska kopplas till och omsättas i arbetet för världsarvet.

Kulturarvssektorn har ett särskilt ansvar för att tolka och förklara den kulturhistoriska innebörden av hållbar utveckling och för att erfarenheter och nya kunskaper på området fasas in i det dagliga världsarvskapet.

- Världsarvet Tanum och Vitlycke museum ska ha en tydlig kunskapsprofil och bedriva ett forsknings- och utvecklingsarbete på högsta internationella nivå. Målet är att ge museet en tydligare roll i kulturmiljöarbetet och att vidareutveckla detta till ett resurs- och kompetenscentrum för hållbar kulturarvsförvaltning.

Tanums hållristningar är idag världsledande när det gäller kunskaps- och metodutveckling inom områdena dokumentation, konservering och vård av bergkonsten. Utnyttjandet av bl.a. modern digital teknik och informationsteknologi för skadeinventering, analys och informationsspridning har bidragit till att ge världsarvet Tanum denna framskjutna position.

Denna särställning ska tas tillvara och för Tanum, Västra Götaland och Sverige är det ett gemensamt intresse att befästa och vidareutveckla världsarvets position som en nationell och internationell medelpunkt för kunskapsproduktion och kompetensförsörjning. Detta kan uppnås genom att ett kompetenscentrum för utbildning och kunskapsutveckling knyts till Vitlycke museum.

Att ta tillvara och bygga vidare på den spetskompetens som sammanbragts i de

gångna årens utvecklingsarbete är ett viktigt led i insatserna med att stärka regionens kultur- och miljöprofil och för att leva upp till våra internationella åtaganden. Detta är uppgifter som kräver ett nära kunskapsutbyte mellan naturvetenskap och humaniora och därmed ett nära samarbete med universitet, högskolor och andra resursorganisationer både här hemma och i vår omvärld. Här ingår att bygga vidare på redan etablerade nätverk och att identifiera nya samverkansfält och samarbetspartners.

- Det fördjupade kunskapsunderlag kommunen behöver för att beakta riksintresset Tanum i sin översiktsplanering ska tas fram inom kulturmiljövården. Riksintressena tillhör vårt lands mest beaktansvärda kulturmiljöer och ska enligt bestämmelserna i miljöbalken skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturvärdena. Kommunen ska i sin översiktsplan visa på hur man tänker sig att tillvarata och utveckla riksobjekten.

För att i sin planering kunna välja de lämpliga formerna för bevarandet av riksintresset krävs att kulturmiljövården utvecklar sitt arbete med s.k. fördjupade riksintressebeskrivningar och förser kommunen med det kunskapsunderlag man behöver för att göra en bra översiktsplan. Arbetet med att beskriva riksintresset – vad som bör bevaras och varför det bör ske – är lika viktigt som själva urvalet, eftersom det är grunden för samspelet med andra samhällsintressen och med dem som äger och brukar området. Beskrivningarna måste därför ge ett bredare perspektiv än det som fordras för att enbart bygga under de rena bevarandenspråken.

- Kommunens kulturmiljöprogram behöver anpassas till dagens planeringsförutsättningar och behandlas som en delutredning i kommunens översiktsplan. Tanums kommun, länsstyrelsen, Bohusläns museum och riksantikvarieämbetet har utfört ett omfattande arbete med att i inventeringar och program av olika ålder och ansatser kartlägga miljöer av kulturhistoriskt värde och att föreslå åtgärder för hanteringen av dessa. Resultaten är imponerande och den kulturmiljö som i ett lokalt, regionalt och nationellt perspektiv ägnats störst uppmärksamhet är Tanums hållristningar.

Långt ifrån alla förslag som väckts har realiserats och för att få till stånd ett uppgraderat kunskaps- och bedömningsunderlag för behandlingen av bl.a. världsarvet i den översiktliga planeringen är det av stor betydelse att kommunen genomför den översyn av 1984 års kulturmiljöprogram man aviserat om.

Kulturmiljöprogrammet har inte bara starka kopplingar till kommunens planering. Det är också ett viktigt verktyg för att brett nå ut med kunskap och information till allmänheten om kommunens ambitioner i kulturmiljöarbetet.

Aktörerna

Programområdet involverar i första hand kulturmiljösektorn d.v.s. riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen, Vitlycke och Underslös museer med Vitlycke museum och dess ämnade kompetenscentrum som samordningsansvarig part.

Kulturmiljösektorn kan inte ensam producera all den kunskap som behövs och viktigt för framtiden är att samarbetet med universitet, högskolor och andra kunskapsorganisationer utvecklas och stärks.

5.3. En strategi för bevarande och vård

– som syftar till att inom samhällsplaneringen och genom en kontinuerligt god skötsel av hållristningarna och deras miljö åstadkomma en långsiktigt god hushållning med världsarvets natur- och kulturvärden.

Våra utgångspunkter

Objekt antagna till världsarvslistan representerar de i särklass viktigaste bidragen till det globala natur- och kulturarvet. De är alla av sådan dignitet att deras bevarande och skydd är en fråga för hela mänskligheten. Det betyder att Tanums hållristningar måste värnas och vårdas på ett sätt som inte äventyrar grunderna för världsarvsutmärkelsen. Samtidigt är världsarvet en stor tillgång för Västsveriges

attraktivitet och utveckling som behöver beaktas i allt förnyelse- och planeringsarbete.

För att slå vakt om den unika kulturmiljön och samtidigt utveckla denna för framtiden krävs att de värden världsarvet Tanum har inte sätts på spel utan tas tillvara och brukas på ett hållbart sätt. De verktyg vi förfogar över för att långsiktigt säkerställa och vårda världsarvets särart är i huvudsak de nationella målen för kulturpolitiken, kulturmiljövården och miljöpolitiken som ska ligga till grund för tillämpningen av bl.a. plan- och byggnads- lagstiftningen, kulturminneslagen, miljöbalken och annan relevant sektorslagstiftning.

Andra styrmedel är av informativ och ekonomisk art. Hit hör Miljö- och Landsbygdsprogrammets informationsinsatser och ersättningar för skötselåtgärder inom jordbruket liksom stödet till fornvårdsinsatser i kommunal och statlig regi. Vitlycke museums roll i vården av hållristningsarvet och informationsinsatserna är lika självklar som den är nödvändig. Museet "samverkar" inte med kulturmiljövården. Det är en del av denna.

Världsarvet Tanum i den fysiska planeringen

Förvaltningen av världsarvet och samhällsplaneringen hör ihop. Ansvaret för kulturmiljön vilar i stor utsträckning på kommunen som de senaste åren fått bättre redskap för att aktivt arbeta med kulturmiljövården framför allt i sin fysiska planering. Det statliga inflytandet har samtidigt blivit mindre och koncentreras idag i första hand till frågor av intresse för hela landet, däribland att samordna arbetet med miljö kvalitetsmålen och att i dialog med kommunen agera för att de s.k. riksintressena bevaras och brukas i hållbar riktning. Dessa insatser är direkt kopplade till kommunens översiktliga planering och lovgivning.

Översiktsplanen är en viktig länk i arbetet med att göra de kulturhistoriska värdena kända och anammade bland allmänheten och för att beskriva hur dessa värden ska kunna tas tillvara på ett sätt som gagnar landskapets natur- och kulturvärden. Att skapa förståelse och respekt för världsarvets särprägel är på sikt den i särklass viktigaste premisen för allmänhetens acceptans och legitimiteten att hävda krav på hänsyn till kulturarvet och mil-

jön. Översiktsplanen är därför ett viktigt redskap för kommunikationen med tanumsborna och för dialogen mellan stat, kommun och olika sektorsintressen.

Översiktsplanen är också ett viktigt instrument för att få till stånd en lokal samsyn kring betydelsen av att världsarvet förvaltas väl och att detta upplevs som en tillgång för den lokala och regionala samhällsutvecklingen. Världsarvet ger många möjligheter och av översiktsplanen bör i grova drag framgå hur dess utvecklingspotential kan tas tillvara och stärkas.

Kommunen har i sin översiktsplan pekat ut världsarvet och riksintresset Tanum i sin översiktsplan men inte angivit hur dess kulturvärden ska tas till vara och utvecklas. Detta innebär att viktiga uppgifter fortfarande ligger framför oss när det gäller att föra Tanums hällristningar till planeringsprocessen.

Världsarvets skötsel och vård

De senaste årens vårdinsatser har givit många goda resultat. Sysselsättning har skapats, metoder för att skydda och konservera bergkonsten har utvecklats. Skötselplaner har framställts och vårdåtgärder har utförts på över hundra ristningslokaler. Parkeringsplatser, åskådarramper, vandringsstigar och informationssystemet har byggts ut.

Raden av skötselåtgärder har också haft många positiva sidoeffekter för kommunen och regionen. Det gäller bl.a. samarbetet med utbildningssamhället och möjligheterna för lärare och elever att arbeta med den historiska verklighet som finns utanför skolan och läroböckerna. En annan att fler bildfält tillrättalagts publikt vilket gjort hällristningsarvet till ett av Västra Götalands mest intresseväckande besöksmål.

Samtidigt finns det områden där utvecklingen inte varit lika positiv. Hit hör miljöarbetet och insatserna för att nå de nationella och regionala miljö kvalitetsmålen. Utsläppen till luften har blivit renare och leder på sikt till minskad vittring av ristningsytorna men många åtgärder återstår. Det gäller också försurningen av mark och vatten och för att hejda nedbrytningen av hällkonsten och andra arkeologiska lämningar måste utsläppen minska ytterligare

både i Västsverige och i övriga Europa. Detta betyder att föreningensfrågorna måste ges en fortsatt central roll i världsarvsarbetet. Samarbete med andra länder och vårt eget agerande lokalt och regionalt är avgörande.

Ett annat problem är forn- och landskapsvårdens hittills starka och ensidiga beroende av arbetsmarknadspolitiken. Fornlämningsvården har sedan gammalt betraktats som en samhällsuppgift som i allt väsentligt finansierats av staten men inte genom ordinarie anslag till kulturmiljövården utan genom anslag till beredskapsarbeten. Omläggningen av arbetsmarknadspolitiken har inneburit att resurserna till sysselsättningsåtgärder minskat, vilket i sin tur lett till minskade resurser för skötseln av världsarvsområdet och dess hällristningsmiljöer.

Vård av Tanums hällristningar behövs för att signalera att samhället präglas av omsorg om världsarvet och en vilja att utveckla detta i positiv riktning. Kulturmiljövården kan med begränsade anslag inte ensam finansiera all den forn- och kulturlandskapsvård som skulle kunna genomföras eller ens önskas. För att klara av de höga ambitionerna i skötselarbetet krävs insatser som kombinerar hög kvalitet och tillgänglighet med en organisation av fornlämningsvården som kan erbjuda tanumsborna tillfällen till sysselsättning och utbildning.

En annan sida av kulturlandskapsvården är den som har med omställningarna inom jordbruket att göra. Tanumsslätten med omgivningar är ett i sina nuvarande drag ungt och starkt åkerdominerat landskap men rymmer spår och kulturlämningar som vittnar om djupt trängande odlingshistoriska rötter. Nästan all mark som varit möjlig att odla har här en gång varit kultiverad. Spåren efter omvandlingen från jungfrulig natur till kulturpräglad landskap möter oss i lager på lager och till de specifika värden som kvalificerar Tanum till världsarvslistan hör de mångtusenåriga och bestående ledtrådarna till det som varit.

Efterkrigstidens nedläggningar av jordbruksföretag i regionen inger oro och åtgärder måste nu till för att slå vakt om de kvaliteter som gör motiven till världsarvsutnämningen synliga och levande. Miljö- och landsbygdsprogrammets ersättningar är ett viktigt men

inom världsarvsområdet svagt utnyttjat redskap för hävden av odlingslandskapets kulturvärden. Inom världsarvets gränser finns idag sextiofem aktiva jordbruksföretag varav flertalet uppstår arealstöd för åkermarken. Av dessa har bara en bråkdel tecknat sig för det särskilda stödet för att bevara det värdefulla kulturlandskapet. Det ringa intresset kan delvis förklaras med att stödet endast avser kulturlämningar som är belägna i åkermark – flertalet fornlämningar och s.k. kulturbärande landskapselement ligger idag på marker som i det gamla bondelandskapet var hävdad och öppet men som idag tagits ur produktion och beskogsats. Det svaga intresset kan sannolikt också sättas i samband med stödets relativa låga ersättningsnivåer och att ansökningsförfarandet av många upplevs som allt för lagbundet och omständligt.

Våra slutsatser

De långsiktigt viktigaste insatserna för att integrera världsarvet i samhällsplaneringen och stärka skötseln av kulturmiljön kan sammanfattas i tre punkter:

- Insatserna med att bevara och utveckla världsarvet Tanums hållristningar kan inte byggas på improvisationer. Världsarvet är en oskiljaktig del av samhällsplaneringen och utan stöd i kommunala planer och program är detta inte hållbart på sikt.

En slutsats från vår uppföljning är att kommunen bör behandla världsarvet mer ingående i sin planering än vad som hittills skett. Den översiktliga planeringen är en kontinuerlig process där själva plandokumentet – översiktsplanen – är en del. Översiktsplanen är inte bindande men fyller en viktig funktion för ställningstaganden till världsarvets behov och möjligheter. Dessa samband behöver utvecklas ytterligare och för att få till stånd ett mer aktivt förhållningssätt till världsarvet och riksintresset Tanum behöver kommunen och kulturmiljövärden tillsammans agera för en omstart i planeringsarbetet.

- Med vilja, högre kvalitet i insatserna och en effektivare användning av arbetsmarknads- och sysselsättningspolitiska resurser ska skötseln av världsarvets natur- och kultur-

värden kontinuerligt förbättras. Detta ska åstadkommas genom att vi vidareutvecklar Vitlycke museum till ett kompetenscentrum för förvaltning, skydd och vård. Syftet är att skapa en organisation som på plats tar ansvar för att planera, genomföra och följa upp den fortlöpande skötseln och vården av världsarvets hållristningar och omgivande kulturlandskap. Dessa insatser ska grundas på det kunskapskapital och den specialistkompetens som byggts inom det senaste decenniets många forsknings- och utvecklingsprojekt i kombination med ett bättre utnyttjande av EU:s jordbruksstöd.

Inriktningen ska vara att få till stånd en långsiktig vårdplanering – alla fornlämningar, inte bara hållristningarna, ska ingå i ett samlat åtgärdsprogram för konservering, vård och förmedling - och att genom samverkan på flera plan skapa de resurser som krävs för att skapa stabilitet och långsiktighet i genomförandet.

I uppgifterna ska ingå att vara pådrivande i det nationella och internationella arbetet. En viktig uppgift blir att bygga vidare på världsarvet Tanums särställning på FoU-området och att göra Vitlycke museum till en bas för utbildning, metodutveckling och kompetensförsörjning inom områdena förvaltning och vård.

Verksamheten ska präglas av samhällsansvar, bidra till sysselsättning och ökad tillgänglighet. Sambanden mellan vård, förvaltning och hållbar kultur- och världsarvs-turism ska göras till ett profilområde.

- För att nå miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap ska ett program för odlingslandskapets kulturvärden tas fram. Detta ska utgå från och bygga vidare på det breda kunskapsunderlag som sammanställts inom det s.k. kunskapsför djupningsprojektet som genomfördes på 1990-talet. Programarbetet bör bedrivas inom ramen för den s.k. KULM-verksamheten och inriktas på att nå ut med kunskap om kulturlandskapsutvecklingen inom världsarvet och om vilka skötselåtgärder som bäst gynnar odlingslandskapets natur- och kulturvärden.

Det övergripande syftet ska vara att bidra till ett levande världsarv där moderna människor kan bo, arbeta och söka rekreation. Detta kan bl.a. åstadkommas genom att antalet s.k. kulturbärande landskapselement som vårdas ska öka jämfört med idag och att fler brukare intresseras för att med stöd av jordbrukets olika ersättningar utföra skötselåtgärder i odlingslandskapet.

Aktörerna

Åtgärdsstrategin involverar i de delar som rör fysisk planering och programarbete kommunen, länsstyrelsen, riksantikvarieämbetet samt Bohusläns och Vitlycke museer. Länsstyrelsen är, med sitt regionala samordningsansvar för bl.a. samhällsplaneringen och kulturmiljövården, den part som bör ha koordineringsansvaret inom delområdet.

Vård- och skötselfrågorna involverar samtliga parter. Samordningsansvarig och drivande part bör vara Vitlycke museum.

5.4 En strategi för kommunikation och regional utveckling

– som fokuserar på att göra världsarvet Tanums hällristningar kända, förstådda och tillgängliga och att tillvarata världsarvet som en tillgång i den lokala och regionala samhällsutvecklingen.

Världsarvet är en unik och stor tillgång för Västsveriges identitet och attraktivitet. Orters och regioners utveckling byggs allt mer på deras renommé som livsmiljö och besöksmål och om Tanum i framtiden ska kunna locka till sig inflyttare, företag och turister kommer intresset och förmågan att nyttja världsarvet som hävstång och profilplattform i utvecklingsarbetet att ha mycket stor betydelse.

Framtiden är inte längre vad den brukade vara. Vi lever i en brytningstid och omställningen från industri- till kunskapssamhälle påverkar också utvecklingen i Tanum och Västra Götaland. En viktig faktor för att hantera omställningarna är att tjänstesektorn växer och i det sammanhanget måste de kopplingar som finns från kulturen och turismen till kommu-

nens och regionens utvecklingsmöjligheter tas tillvara. Utveckling och tillväxt kan inte köpas till förluster i kulturmiljön, men för att kunna tillvarata världsarvets potential för förnyelsen av kommunens näringsliv krävs ett erkännande också av dess instrumentella värde.

Västra Götaland är inne i ett skede där besöksnäringen expanderar och i de strategier och program det lokala och regionala utvecklingsarbetet grundas på speglas en stark tilltro till kultur- och upplevelseturismen som en av regionens allra viktigaste "tillväxtöar". Regionens målsättning att göra Västra Götaland till Skandinaviens mest besökta turistregion infriades 2003.

Den västsvenska turismen omsätter idag närmare 30 miljarder kronor och genererar i runda tal 24 000 arbetstillfällen. Bohusturismen har på mindre än tio år ökat sin omsättning med nästan 50% och omsluter, exklusive gränshandeln, idag över 5 miljarder vilket i sin tur skapar mer än 3 000 årsjobb.

Fyrbodal är, näst Göteborgsregionen, det tillväxtområde i Västra Götaland där turismen ökar mest. Turismen tillför kommunen skatteintäkter och varje enskild person som besöker Tanum och världsarvet omsätter i runda tal 300 kronor per dygn. I detta finns en stor potential och inom världsarvet Tanum finns goda möjligheter att få ökad del av de mervärden den västsvenska turismen skapar.

Tanums hällristningar har i över hundra år varit en viktig skärningspunkt mellan kultur- och turismintressen. Från att på 1800-talet varit en exklusiv sevärdhet utvecklades Tanums hällristningar in på 1900-talet till ett eftertraktat utflykts- och bildningsmål. Hällristningarnas popularitet bestod i att de var lätta att nå och i väntsalen på Tanums järnvägsstation kan man än idag studera en karta med vandringsstigar tillverkad för 30-talets skolresor och fornminnesentusiaster.

Idag är hällristningarna kända över hela världen och världsarvet hör till de kulturmiljöer i regionen som med genomslag kan marknadsföra Västra Götaland och Tanum inte bara i Sverige utan också internationellt. Världsarvet lockar årligen långt fler än 100.000 besökare och har på bara några år utvecklats till ett av regionens mest efterfrågade besöksmål.

Utländska turister - över 40% - utgör en allt större del av besökarna till världsarvet. Trenden går mot allt fler och mer erfarna resenärer som söker besöksmål som har något att ge både till ögat, hjärtat och hjärnan. Det är resenärer som söker och prövar nya vägar till upplevelser och som söker information och kunskap om besöksmålet både innan och under besöket. Upplevelseresenärerna ökar och vi kommer att se en växande grupp resenärer som vill mötas av förvåning när de berättar om vad de gjort och upplevt – inte i första hand varit – på sin ledighet eller konferens.

Västra Götaland och Tanum ska dra nytta av och förmera dessa trender. Världsarvet bidrar redan idag till den västsvenska turismens upplevelseinnehåll och konkurrenskraft men för att fullt ut ta vara på dess kapacitet behövs ytterligare insatser för att tillgodose de tre grundfunktionerna: mottagning, service och information. Detta kan inte ske utan ansträngning och vi måste tillsammans agera för att vidareutveckla Vitlycke museums roll som bas och motor i det turistiska utvecklingsarbetet.

Detta hindrar inte museet från att fortsatt arbeta med en mer mångbottnad matris d.v.s. att reflektera över människan som bildmakare och symbolanvändare och att sätta in Tanums hållristningar i dess historiska och samhälleliga kontext. Bredden får inte tränga undan museets djupa kunskaper om det världsarv man verkar i och för att visa på hur denna kunskapsfond ska kunna utvecklas som en källa till kunskap för världsarvet och publiken, ska vi agera för att göra Vitlycke museum till ett nationellt ämnesmuseum över bronsålder och hållkonst.

I denna roll ligger ett samlat ansvar för överblick, samordning och utveckling inom det speciella kunskapsfält Vitlycke är "museum om". Museets samhällsbetydelse ligger inte i att vara en kultur- och bildningsinstitution med generell inriktning, Dess styrka och utvecklingsmöjligheter ligger i dess specifika profil och ämnesinriktning.

Våra slutsatser

De viktigaste insatserna för att stärka världsarvets roll i det lokala och regionala utveck-

lingsarbetet och för att vidareutveckla detta publikt kan sammanfattas i två punkter:

- Världsarvet Tanums stora potential för besöksnäringen ska tas tillvara och vidareutvecklas. Tanums hållristningar är en oskiljaktig del av kommunens identitet och varumärke och de insatser vi gör för att utveckla världsarvet bidrar också till besökarnas intryck och bild av Västra Götaland som besöksregion. Ingen skapar ett besöksmål med internationell lyskraft ensam och viktigt för framtiden är att utvecklingsarbetet kan grundas på intressegemenskap och delat ansvarstagande.

Inriktningen ska vara att stärka Vitlycke museums förmåga och möjligheter att arbeta med världsarvet som besöksmål. Det är inte realistiskt att tro att museet med nuvarande kompetensprofil och resurser kan utvecklas till den publikmagnet och hävstång för besöksnäringen många förväntar sig. Engångsinsatser för att visa upp och göra världsarvet känt är inte till hjälp. För att nå framgång – för att utveckla upplevelseinnehållet, förbättra marknadsföringen, öka publiktillströmningen och generera intäkter – krävs uthålliga satsningar och spetskompetens.

En annan, i grunden positiv, utgångspunkt är allmänhetens ökade intresse att besöka världsarvet, vilket ställer krav på att utveckla tekniska och publikvänliga lösningar för att på en och samma gång skydda och göra världsarvets hållristningar tillgängliga. Detta öppnar för att i samarbete med bl.a. Unesco göra museet till ett nationellt och internationellt resurs- och kompetenscentrum för hållbar kultur- och världsarvs-turism.

- Vitlycke museums roll som inkörsport och förbindelselänk till världsarvet ska stärkas. Människor som kommer till Tanum gör det bland annat för att uppleva och lära sig mer om världsarvet och i museets uppgifter ska ingå att på ett bättre sätt än idag erbjuda de besökare som saknar specialintresse och förhandskunskaper överblick och orientering. En slutsats från de publikundersökningar som gjorts är att informationen haltar och vad besökarna efterfrågar är mer fakta och att logistiken inom områ-

det förbättras. Därför ska museets roll som introduktör och vägvisare till världsarvet utvecklas.

Aktörerna

Programområdet berör samtliga involverade parter. Vitlycke Museum är den aktör som bör ha det drivande och samordnande ansvaret för det fortsatta utvecklingsarbetet.

5.5 En strategi för bildning och delaktighet

– som inriktar sig på att stärka världsarvets lokala förankring och att vidareutveckla detta som lärmiljö och pedagogisk resurs.

Våra utgångspunkter

Världsarvet vilar på att det är förankrat hos många människor. Allmän kunskap och medvetenhet om världsarvets värden är en förutsättning för allas tillgång till och delaktighet i ansvaret för dessa värden. Världsarvsrådet har ett stort ansvar för att framkalla den kraft som en bred delaktighet i ansvarstagande och engagemang bland allmänheten och enskilda brukare innebär.

Skolan är en viktig länk till världsarvet och en unik resurs för att stärka elevernas kunskap och intresse för den miljö de känner till och lever i. Kunskap om Tanums hällristningar är lika med bevarande på sikt och att integrera världsarvets rika kunskapsinnehåll i skolarbetet är ett led i att utveckla världsarvet både som lärmiljö och för att stimulera det långsiktiga engagemanget i världsarvsarbetet.

Detta skapar utrymme för samarbete med skolan i mer permanenta former och att använda världsarvet som ett ämnesövergripande tema i undervisningen. Målet ska vara att erbjuda lärare och elever möjlighet att arbeta med ett autentiskt källmaterial och att söka kunskap utanför skolböckerna och klassrummen. Att Sverige har förändrats till ett mångkulturellt samhälle ställer dessutom krav på skolan och oss själva att nå ut med kunskap om världsarvet också bland den unga generationen nya svenskar.

Tanums hällristningar är inte bara en stor tillgång för det västsvenska utbildningssamhället. Världsarvet har också gjort Tanum känt vilket i sin tur ökar våra möjligheter att själva påverka och ge ett förnyat innehåll åt den lokala samhälls- och näringslivsutvecklingen. Världsarvet är en tillgång för alla, men för att tillvarata de långsiktiga effekterna av världsarvsutmärkelsen krävs en lokalt förankrad och gemensam syn på de satsningsområden som bör bli föremål för expansion och som gagnar såväl världsarvet som den lokala och regionala utvecklingen.

Det är en syn som leder fram mot en mer offensiv syn på världsarvsarbetet; att med hållbarhet som gemensam värdegrund formulera en strategi för förnyelse och utveckling och inte bara restriktioner mot dess förmodade konsekvenser. Världsarvet är resultatet av århundradens utveckling där varje epok avsatt sina avtryck för framtiden. Hållbar utveckling innebär m.a.o. att inte vara enbart avhållsam och vördnadsfull inför de värden världsarvet har och kan ge. Vi måste också vara aktivt tillvaratagande och brukande eftersom detta är en förutsättning för den samlade världsarvmiljöns fortbestånd och utveckling.

Detta talar för att insatser som syftar till att utveckla världsarvet måste ha en stark förankring i sin närkultur d.v.s. att man i Tanum bestämmer sig för att göra något tillsammans och, när så krävs, genomför detta i samspel med andra regionala och nationella aktörer. Ju fler människor som upplever Tanums hällristningar som en tillgång och som är delaktiga och engagerade i världsarvet, desto bättre fungerar utvecklingssamarbetet. Detta är vad det hållbara utvecklings- och tillväxtarbetet går ut på i praktiken.

Våra slutsatser

Våra strategier för att långsiktigt skapa intresse och delaktighet i arbetet för världsarvet Tanums hällristningar kan sammanfattas i nedanstående punkter:

- Erfarenheterna från satsningarna på att introducera världsarvsundervisningen i skolan är genomgående positiva och ska föras vidare. Skolan är vår största "kulturinstitution" och viktigt för framtiden är att ta vara

på världsarvets stora potential som lärmiljö och pedagogisk resurs. Den världsarvs- pedagogik och metodutveckling kring informellt lärande som utvecklats inom Vitlycke museum har inspirerat till liknande utbildningsinsatser inom andra världsarv och för museet är det en viktig uppgift att i samverkan med Unesco vidareutveckla det internationella samarbetet. Den pedagogiska verksamheten är en del av kvalitetsmärket Tanums hållristningar och museet ska ges möjlighet att i integrera världsarvs- undervisningen i läroplanerna. En viktig aspekt blir att, med utgångspunkt från hållkonsten i Tanum, utveckla principerna för hållbar utveckling i utbildningsprogrammen.

- Arbetet med att bevara och utveckla världsarvet Tanum måste grundas på delaktighet och vara väl förankrat i kommunen och regionen och bland enskilda ägare och brukare. Alla med intressen i Tanums hållristningar ska ha kunskap om världsarvet och om förutsättningarna för dess förvaltning, vård och utveckling.

För att skapa engagemang i världsarvsarbetet behöver vi agera för att politiker, tjänstemän och allmänheten fortlöpande hålls informerade om allt positivt som görs för att skydda och utveckla världsarvet men också om de hinder och problem som är förenade med dessa uppgifter.

Världsarvet är inget självspelande piano och för att få till stånd en bred uppslutning kring våra långsiktiga mål och åtgärdsstrategier ska de informationskanaler världsarvsrådets parter nyttjar användas aktivt: nyhetsbrev, hemsidor, årsredovisningar, utställningar, mediakontakter och andra opinionsbildare. Kontinuerlig kommunikation med omvärlden är ett viktigt men underskattat medel i arbetet med att göra Tanums hållristningar till "ett levande" världsarv.

- Världsarvet Tanums utveckling är av stort intresse för både bofasta, besökare, turism och övrigt näringsliv. Som en av Sveriges mest uppmärksammade kulturmiljöer är det viktigt att dess attraktionskraft både vidmakthålls och förstärks. Alla – näringsliv, föreningar, organisationer och enskilda –

ska ha möjlighet att på temat kulturell identitet delta i och påverka arbetet med att ta vara på världsarvet som en kraft i det lokala och regionala utvecklingsarbetet. Detta skapar goda förutsättningar för en stark social och kulturell gemenskap och för att aktivera fler människor i arbetet för världsarvets framtid och utveckling.

Aktörerna

Åtgärdsstrategin involverar i första hand Vitlycke museum, Tanums kommun och Västra Götalandsregionen med Vitlycke museum som samordningsansvarig part.

5.6 En strategi för internationellt utbyte

– som syftar till att vidareutveckla våra omvärldskontakter och att befästa världsarvet Tanums position som en nationellt och internationellt välrenommerad samarbetspart

Våra utgångspunkter

EUropa och omvärlden har på bara ett decennium kommit närmare. Den internationella integrationen fortskrider och med placeringen på världsarvskartan är Tanums hållristningar inte längre bara ett begrepp i Sverige utan ett uppmärksammat bidrag till den internationella gemenskapen och kulturskatten. Världsarvet är ett viktigt fönster mot omvärlden och som sådant av stor betydelse som en sammanlänkande kraft i mötet mellan länder, regioner och individer. Tanums kontakter med omvärlden kommer av dessa skäl att öka och viktigt för framtiden är att dra nytta av de mervärden och möjligheter till internationellt utbyte som världsarvsstatusen tillför kommunen och regionen.

Steg ut i Europa har för världsarvet Tanums del gjort det möjligt att få fram medel till olika utvecklingsprojekt av en storlek och till ett antal som tidigare inte varit möjligt. Exempel på detta är programmet Interreg som fört samman institutioner och experter från stora delar av världen kring uppgiften med att skydda hållkonsten i Tanum. Medlen har också varit ett viktigt tillskott för olika informa-

tionsinsatser och för att realisera hållristningsmuseet i Vitlycke. EUs miljöstöd har dessutom varit en finansieringskälla för olika rådgivnings- och kulturmiljöåtgärder med anknytning till jordbruket och hävden av kulturlandskapet inom världsarvet.

Det internationella samarbetet kommer att utvecklas på många fronter och i regionernas Europa har kulturen och kulturarvet hamnat allt mer i fokus för arbetet med hållbar utveckling och tillväxt. Detta tvingar oss att i allt större omfattning se världsarvet som en del i ett större regionalt sammanhang och utbytesperspektiv.

Här ingår inte bara att se på världsarvet som en attraktion och att tänka i termer av dynamik och näringspolitik. Kontakter med yttre världen ger också impulser till utvecklingssamarbete och erfarenhetsutbyte inom forskning och utveckling i frågor som rör världsarvets (-ens) bevarande, vård och förmedling. I det europeiska utvecklingsperspektivet ska balans råda mellan ekonomiska, sociala, ekologiska och kulturella aspekter. ESDP – som är EUs gemensamma utvecklingsstrategi är ett kraftfullt dokument som syftar till en balanserad och långsiktigt hållbar territoriell utveckling.

Översatt till vår egen vardag betyder detta att utveckling och bevarande ska knytas samman men också att vi måste se på oss själva och världsarvet Tanum som del i en regional och internationell framtid. Rent praktiskt innebär detta att det ska vara lika naturligt att etablera samarbete med organisationer och världsarv i andra länder som inom Sveriges gränser. Det täta utbyte som i Tanum redan etablerats med andra världsarv, institutioner och kunskapsföretag är en viktig grund och startpunkt för Tanums hållristningars fortsatta medverkan i det internationella samarbetet.

Våra slutsatser

Våra strategier för att utveckla kontakterna och utbytet med omvärlden kan sammanfattas i två punkter:

- Världsarvet Tanum ska spela en aktiv roll i Västra Götalands internationalisering. En viktig men hittills förbisedd möjlighet ska vara att ge det internationella utvecklings-

arbetet en tydligare kulturprofil och att lyfta fram världsarvet Tanums infrastrukturrella betydelse för hållbar utveckling, fördjupad integration och samverkan.

Internationaliseringen kommer att spela en allt större roll inom arbetet med världsarvets förvaltning, bevarande och vård. Det råder ingen tvekan om att vi har mycket att lära från andra länder och att vi behöver inhämta kunskaper på ett internationellt plan både för att hantera våra egna möjligheter och problem och för att dela med oss av våra egna erfarenheter till regioner och världsarv som haft sämre utgångsläge än vi.

I en globaliserad värld kommer de professionella nätverken att utvecklas. Allt fler regioner tillmäter kombinationen teknik, vetenskap och kultur en nyckelroll i skapandet av kreativa miljöer och den institutionella utvecklingen. Vitlycke museum bör med sin utpräglade kunskapsprofil och specialistkompetens därför ges och ta ett ökat ansvar för det nationella och internationella kulturarvet i forsknings- och utvecklingsfrågor som rör bevarande, skydd och kunskapsförmedling. Detta kommer inte att kunna ske utan ansträngning och för att få till stånd ett internationellt kompetenscentrum i Tanum med denna inriktning förutsätts engagemang och resursinsatser från många parter.

- Insatser behövs för att ta vara på och stärka världsarvets strategiska betydelse för kommunens och regionens identitet och externa profil. Världsarvet är en del av "varumärket" Tanum och realistiskt sett den enda kulturmiljö i regionen som med genomslag kan marknadsföra Tanum och Västra Götaland nationellt och internationellt. I detta finns en stor potential som behöver utvecklas inom ramen för bl.a. tillväxtavtalen och turismarbetet.

Aktörerna

Programområdet involverar samtliga aktörer med världsarvsrådets ledningsgrupp som samordnande organ.

